

Душан Јеротијевић

Универзитет Унион „Никола Тесла“,

Београд - Србија Пословни и правни факултет Београд - Србија

e-mail: dusanjerotijevic@gmail.com

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ОДНОСЕ СА РУСКОМ ПРАВОСЛАВНОМ ЦРКВОМ

Апстракт: Српска православна црква већ вековима фигурира као један од најзначајнијих представника изворног хришћанства – православља. Свети Сава као први архиепископ аутокефалне српске цркве био је један од најзначајних духовних и световних дипломата средњег века. Везе са Руском православном црквом настају управо у временима почетка борбе Растка Немањића – Светог Саве за самосталну српску цркву. Свети Сава је примио и монашки постриг на Светој Гори у руском манастиру Св. Пантелејмона (Русик). У периодима великог успона као и у тежким временима нису престајале блиске везе са две сестринске цркве. Период робовања под Турцима, као и стварање моћне Руске Царевине, додатно су продубили блиске односе две цркве. У XX веку обе цркве су преживеле пошаст комунизма, која је изазвала огромна разарања у оба народа. Данас у међународним односима обе цркве играју значајну улогу у заштити изворног хришћанства и одбрани својих народа од непријатеља.

Кључне речи: Свети Сава, Српска православна црква, Руска православна црква, међународни односи, изворно хришћанство, комунизам.

Увод

Верске и религијске организације могу бити уско националне и транснационалне у зависности да ли егзистирају у оквиру или делу једне нације или су прихваћене, односно раширене у више нација и држава. Њихов број је веома велики тако да можемо да обратимо пажњу на неке најзначајније. То су Хришћанство, Ислам, Хиндуизам, Будизам и Јудаизам. Хришћанска вера има више организованих цркава и организација. Неке имају чврсту хијерархију и наднационалну организацију као што је католичка црква, док су друге, као што је православна црква, организоване национално и имају аутокефалност, односно самосталност у раду. Католичка црква је дуги низ година (можемо рећи вековима) покушавала да успостави доминацију у хришћанском свету што и данас покушава под плаштом екуменизма. Што се тиче православне цркве, посебно треба нагласити да за добијање аутокефалности постоји одређен поступак, а посебно је сложено питање разбијање постојеће аутокефалне националне цркве (што се у данашње време дешава са Српском православном црквом и Руском православном црквом). Православна црква, а посебно српска и руска црква доживеле су тешке тренутке у периоду после комунистичке револуције чији су се представници сурово

обрачунавали са свештенством и православним верницима. Српска православна црква је имала још један тежак период, а то је турска владавина српским земљама од половине XIV века па све до 1912. године.

Православна вера и црквена организација у српским земљама

Попут других канонски признатих цркава, тако је и Српска православна црква, још од 1219. године, сачињена од епископија. Епископије и епархије представљају црквено-административну целину сачињену од парохија, (црквених општина) и манастира, а на њеном челу налази се епископ (архијереј, владика). Митрополије су такође црквено-административна целина, али таква која је сачињена од више епископија. За разлику од неких других православних цркви (као на пример Румунске православне цркве или Руске православне цркве), Српска православна црква не примењује митрополитски систем који подразумева одређену аутономију митрополија. Прво устројство Српске православне цркве представља дело Св. Саве чија је дипломатска активност (световна и духовна) довела до добијања аутокефалности цркве, али и до стварања стабилне српске државе. Поред дипломатске активности његов рад је од највећег значаја за развој књижевности и права, посебно црквеног права (Законоправило и типиси).¹

Под утицајем дешавања на међународној политичкој сцени, кроз историју Српска православна црква имала је различит број епископија. У времену средњег века у зависности од тога у којој се мери увећавала или смањивала тадашња Србија повећавао се или умањивао број епископија. Сачувани историјски извори из периода из 1463. године указују на постојање 23 епископије Српске православне цркве. У периоду од 1557. године до 1776. године све је израженија пракса устројења нових епархија у правцу кретања сеоба српског народа. Када је реч о броју епископија, обновљена Српска православна црква у једном тренутку имала је око 40 епископија.

Одлазак значајног броја Срба на просторе северно од Саве и Дунава у време патријарха Арсенија III Чарнојевића иницирао је организовање једне аутономне црквене области, Карловачку митрополију. У оквирима ове митрополије постојало је седам епархија и једна архидијацеза. Од 1726. године, када је настала Београдско-карловачка митрополија, број епархија се повећава за пет, тако да је она бројала укупно дванаест епископија. Осим у овој митрополији, српски народ је до окончања Првог светског рата, живео и унутар три епархије Црногорско-приморске митрополије, четири епархије Српске цркве у Босни и Херцеговини, у две епархије Далматинске црквене области и шест епархија на просторима Старе Србије и Македоније.

После уједињења 1920. године, Српска православна црква највећим делом налазила се унутар граница Краљевине Југославије.² Изван граница новонастале државе Српска православна црква је имала само Епархију будимску. Када је реч о епархији темишварској потребно је напоменути да је од 1921. године, након Уговора о миру, значајан део територије ове епископије припао Краљевини Југославији. То је био повод да епископ Георгије, који је у то време био на челу ове епархије, седиште епископије премести у Велику Кикинду. Делом ове епархије која је територијално била у Румунији управљао је викарни епископ чије је седиште било у Темишвару.

Питање постојања Српског православног викаријата скадарског покренуто је после Првог светског рата са циљем решавања питања црквене јурисдикције над

1 Радовановић 2015, 112.

2 Глигоријевић 1997, 7-18.

српским живљем у Скадру и његовој околини. Први кораци у вези са овим предузети су током 1914. године, у време када је Митрополијом пећком руководио митрополит Гаврило. Он је као свог намесника поставио архимандрита Виктора. Године 1922. он бива рукоположен за епископа и постављен за викарног епископа скадарског. Временом, са умањењем броја Срба који су живели на простору Албаније, значај викаријата слаби. Питање његове обнове поново је покренута почетком деведесетих година XX века.

Када је реч о Српској православној цркви у САД и Канади, потребно је нагласити да је друга половина XIX века време интензивнијег насењавања Срба на овим просторима. Било је то и време настанка првих Српских православних црквеношколских општина које су, у најранијој фази свог постојања, биле под јурисдикцијом руских епископа у Америци. Пре Првог светског рата предузети су први кораци да ове црквене општине буду под јурисдикцијом Карловачке митрополије. Услед избијања Првог светског рата до реализације ове идеје није дошло. Епархија америчко-канадска основана је 1921. године са седиштем у Чикагу. Први администратор ове епархије био је Николај Велимировић.

Према Уставу Српске православне цркве од 1931. године, изван Краљевине Југославије налазило се пет епархија: Православна чешка епархија са седиштем у Прагу, Српска православна црква у САД и у Канади са седиштем у Чикагу, Мукачевско-прјашевска епархија у Прикарпатској Русији са седиштем у Мукачеву, Српска православна епархија задарска са седиштем у Задру и Српски православни викаријат скадарски са седиштем у Скадру.

Посебан значај за међународне односе Српске православне цркве између два светска рат имају преговори Краљевине СХС (Југославије) са Ватиканом о склапању конкордата. Преговори су трајали дуго, а склапање конкордата није било прихватљиво за СПЦ и православне вернике. Током 1936. године и 1937. године дошло је до великих протеста на улицама. После ових протеста је влада Милана Стојадиновића јавно саопштила, у интересу националног јединства, да одустаје од конкордата.³

Период Другог светског рата изазвао је значајне промене у животу Српске православне цркве. Ове промене, између осталог огледају се у чињеници да је велики број Срба током 1941. године, након капитулације Краљевине Југославије био одведен у заробљеништво. Према немачким подацима број заробљених Срба био је 6298 официра и 337864 војника.⁴ По окончању рата, због промене политичког система, велики део заробљеника одлучује да се не враћа у новонасталу државу. Значајан број Срба, видећи у ком правцу се развијају догађаји на просторима некадашње државе, а због учешћа у организацијама и покретима који су били противници новонасталог режима, настојао је да крајем рата напусти просторе Југославије и да нова станишта за себе и своје породице пронађе у државама западног света. Заједно са овим људима, у правцу запада одлази и одређени број свештеника Српске православне цркве. Доласком у Енглеску, Аустрију, Западну Немачку, САД, Канаду или Аустралију, народ је узимао активно учешће у тамошњим црквеним општинама, а свештенство је настављало да се бави својим радом међу сународницима.

Прилике у којима се Српска православна црква нашла по завршетку Другог светског рата упућивале су је да тражи свуда било какав ослонац. Сходно основама хришћанског учења да припада једном саборном организму васељенске Православне цркве, помоћ је најпре могла да очекује од осталих помесних православних цркава. Али,

3 Јеротијевић 2015, 431-432.

4 Ђорђевић 2004, 212.

проблем је био у томе што се већина њих нашла у истим приликама, у друштву где је државна власт од комуниста успостављена. Пре Другог светског рата били су прекинути сви контакти између Српске и Московске патријаршије, а по завршетку рата прва адреса на коју је била упућена Српска православна црква била је управо – Руска православна црква. И прво је са Московском патријаршијом успостављена чврста веза.⁵ У фебруару 1945. године делегација Српске цркве присуствује устоличењу новог патријарха московског и целе Русије, а већ у априлу исте године руски патријарх Алексије шаље петочлану делегацију у Београд ради успостављања што тешње сарадње са Српском црквом. У јулу 1948. године делегација СПЦ, предвођена патријархом Гаврилом, присуствовала је прослави 500-годишњице аутокефалности Руске православне цркве.⁶

Међуправославна сарадња била је посебно интензивирана шездесетих година, када су од 1961. године до 1968. године одржане четири свеправославне конференције: три на острву Родосу у Грчкој и једна у Православном центру Цариградске патријаршије у Шамбезију (предграђе Женева). Ове конференције били су први свеправославни састанци још од Седмог васељенског сабора (787. године у Никеји), јер сва окупљања у међувремену која је требало да имају тај карактер, нису га имала, пошто нису окупили представнике свих помесних православних цркава. Поред ових конференција, у Београду, од 1. септембра до 15. септембра 1966. године, у згради Патријаршије, одржана је Свеправославна конференција теолога-стручњака за вођење дијалога са Англиканском и Старокатоличком црквом. Циљ ових конференција био је јачање сарадње између помесних православних цркава, припрема реформи дисциплинарне природе и разматрање пута и начина кооперације са инославним црквеним заједницама.

СПЦ је често истицала, а тако и делала, да све буде у саборном духу васељенске Православне цркве. Држала се ставова усаглашених са помесним православним црквама и сама активно учествовала у доношењу саборних одлука, ставова и других аката. На свом првом редовном годишњем заседању по избору за правојерарха Српске цркве патријарха Павла, одржаном од 9. маја до 24. маја 1991. године, Свети архијерејски сабор разматра „потребу јачања свеправославног јединства и саборне сарадње свих помесних православних цркава“. А у јесен исте те године, у новембру 1991. године, на свом ванредном заседању највише тело СПЦ подноси иницијативу за одржавање саветовања поглавара помесних православних цркава, на којем би се размотрило јединство православних у служби међународног зближавања.

Због плодотворнијег црквеног живота, постојала је потреба да се изван граница СФРЈ устроје нове епископије. Рад ових епископија у овом периоду, али и касније, обележио је низ изазова политичке природе. Околност да су свештенство и народ који је напустио простор Југославије током и непосредно после Другог светског рата од стране тадашње власти посматран као политичка емиграција, ствара унутар Српске православне цркве ефекат неповерења. Емиграција је имала суздржан, па и негативан став према руководству Српске православне цркве, који је наставио да делује унутар СФРЈ.

Две године након завршетка Другог светског рата, сада у једној потпуно другачијој држави, Српска православна црква је, прилагођавајући се новонасталој политичкој ситуацији, према Уставу из 1947. године имала изван државних граница следеће епископије: Српска православна епархија у САД и Канади, са седиштем у манастиру Светог Саве (Либертивил), Српска православна епархија будимска, делови

5 Ракић 1971, 445.

6 Гласник СПЦ 1948, 65-73.

Епархије вршачке и темишварске ван границе Југославије, са седиштем у Темишвару, Православна епархија чешко-моравска у Чехословачкој, Српски православни викаријат скадарски и Српске православне општине и парохије ван граница Југославије.

Нове тешкоће за СПЦ и вернике настају распадом СФРЈ. Осим свуда присутног проблема изазваног приметним одливом становништва, постоје и проблеми политичке природе. На пример, у Републици Црној Гори епископије Српске православне цркве суочавају се са неприликама које су инициране активностима државних власти у процесу стицања аутокефалности Црногорске православне цркве. У републици Босни и Херцеговини верници Српске православне цркве, поготову у Федерацији Босне и Херцеговине, неретко су изложени опструкцији у процесу повратка у места где су живели пре избијања рата 1992. године. Многи од њих уколико и успеју да остваре повратак, доживљавају нове непријатности које имају за циљ да им се отежа и онако лош положај који имају у друштву. Посебно тежак је положај епископија које су на простору Републике Хрватске одакле је протерана огромна већина српског живља. Са изузетком дела Митрополије загребачко-љубљанске који се налази на простору Републике Словеније, преостале епархије Српске православне цркве сусрећу се са израженом нетрпељивошћу већинског становништва према Србима.

Руско-српски односи у прошлости

Припадност истој вери као суштинско одређење „Византијског комонвелта“ давало је кроз векове усмерење односа српског и руског народа, чинећи црквене односе садржином истих у највећој мери. Сусрет најмлађег сина великог жупана српског Стефана Немање, Растка, са путујућим руским монасима у Русу 1185. године, који су га упутили на подвижнички и аскетски живот сматра се првом годином срастања „Руса и Срба уопште“.⁷ Ово свакако не значи да су контакти два народа заједничког корена нису постојали и у далекој прошлости. Руски моменат у опредељењу Светога Саве, оснивача аутокефалне српске цркве, за максималистички опредељено византијско хришћанство има своје симболично значење. У средњем веку, због контекста општих токова српске и руске историје, обрнутој пропорцији раста државе, односно губитка државне самосталности контакти цркава двају народа своде се на неколико података из наративних и документарних извора. У зборнику Животи краљева и архиепископа српских, у склопу житија краља Драгутина, који је владао Србијом од 1276. године до 1282. године, архиепископ Данило II забележио је да је српски краљ „у Руску земљу много пута слао своје угледне људе, са многим даровима божанственим црквама и манастирима, уз знатну милостињу сиромасима и маломоћнима; јер је он у тој Руској земљи имао врло љубљеног пријатеља, кнеза Василија, и њему, по достојанству, дужну част одавао, шаљући му слатке речи са велелепним царским даровима“.⁸ На основу овог кратког пасуса, није могуће реконструисати дубљу природу односа српског краља и руског кнеза Василија, али видимо да је ктиторска делатност краља Драгутина била сасвим у складу са филантропским идеалом који је био важан чинилац византијске царске идеологије. Оваква владарска пракса, брига о манастирским задужбинама изван Србије, која се простирала до Јерусалима и Синаја, наставила се за владавине цара Стефана Душана (1346-1355). Ако бисмо настојали да лоцирамо прву значајну географску тачку сусрета Срба и Руса у средњем веку, бар према познатим документарним изворима, онда Света Гора као средиште духовног света позне

7 Јелачић 1940, 10.

8 Данило II 1866, 39-40.

Византије свакако представља најважније место сусрета два народа. Од X до XIII века Атос је постао васељенско место православних народа који су у већој или мањој мери улазили у састав византијске сфере утицаја. Ступање на тло Свете Горе младог српског кнеза, Светог Саве, онако како је забележено у српским средњовековним житијима, било је скопчано са одређеним, иако нејасним везама са руским монасима, који су боравили на двору Савиног оца, српског великог жупана Стефана Немање.⁹ Други такав центар јесте сам Цариград, престоница Царства на Босфору. Боравећи у престоници Византијског царства на својеврсном поклоничком путовању по Цариграду, будући архиепископ Великог Новгорода – Антоније, на самом крају XII века саставио је путопис, између осталог помињући и познати манастир Богородице Евергетиде, за који је руски путописац сматрао значајним да напомене да је у њему једно време боравио свети Сава Српски: „А оттоле святая Богородица Вергетри метохије : и ту же во церквистоит посох железен со крестом святаго Андрея апостола. И в том монастыри жил Сава, Сербский князь“.¹⁰ На овај начин, будући српски архиепископ Сава се нашао у једном руском извештају с краја XII века, у којем се детаљно описују светиње Константинопоља.¹¹ Када бисмо се осврнули на путеве којима је византијска владарска и црквена идеологија била усвајана код Срба и Руса током средњег века, може се стећи знатно дубља и сложенија слика о везама које су могле бити далеко чвршће од оних личних, будући да су се као такве утемељиле у државно црквени идентитет оба народа још у средњем веку, а касније представљале одлучујући основ за даље уобличавање идеја руског царства и обнове српске државности почетком XIX века. Да је византијско наслеђе било живо на самом почетку српског националног буђења и осамостаљења од Отоманског јарма сведочи и податак проте Матеје Ненадовића, забележен у његовим Мемоарима, наиме, да су српски устаници 1804. године у новооснованој српској држави користили законодавство византијског цара Јустинијана, које је било садржано у Номоканону који је у XII веку Свети Сава компилирао и приредио за потребе аутокефалне Српске цркве.¹² С друге стране, у другој половини XIX века, у Русији, Константин Леонтијев пише своју студију „Византизам и словенство“, у којој разматра положај и улогу руског самодржавља у контекстима византијског духовног и идејног наслеђа и његове специфичне културе.¹³ Већу тему српско-руских црквених веза у средњем веку представља однос српских владара према руском светогорском монаштву. Руски манастир Светог Пантелејмона на Светој Гори стекао је половином XIV века у српском цару Душану једног новог ктитора и заштитника. У годинама око 1346. и 1347. када се Стефан Душан прогласио за цара, укључивши и Атос у састав своје државе, у Русији је најезда Татара онемогућила бригу руских владара према руском манастиру на Светој Гори, што се у великој мери одразило на његов положај, претећи да угрози сам његов опстанак.¹⁴ Српске царске и владарске повеље које се чувају у архиви манастира Пантелејмона дају доста поузданих података на основу којих детаљно може да се реконструише ток развоја властелинства руског манастира у држави цара Стефана Душана и потоњим српским државним творевинама које су крајм XIV века настале распадом српског царства. На основу такве дипломатске грађе се може видети да су задужбинари руског манастира после цара Душана били и краљ Вукашин Мрњавчевић

9 Доментијан 1865, 128.

10 Пилиповић 2017, 26.

11 Исто, 26.

12 Ненадовић 1928, 109-110.

13 Видети: Леонтијев 1876.

14 Грујић 1955, 53-77.

и његов брат, деспот Јован Угљеша, затим властеотска породице Дејановић Драгаш, српски кнез Лазар Хребељановић, и његова жена, кнегиња Милица. Српски деспоти Стефан Лазаревић и Ђурађ Бранковић су такође потврђивали повластице Св. Пантелејмона у српској деспотовини XV века, иако су тадашње прилике већ увеликој мери угрозиле или чак и поништиле многе претходне привилегије старијих српских владара услед најезде Турака на Балкан.¹⁵ Српски цар Стефан Душан издао је руском манастиру Св. Пантелејмона царску златопечатну повељу – хрисовуљу, писану на грчком језику. У њој цар Стефан Душан, у складу са византијским поимањем царске власти, објашњава да „верном и богољубивом цару пристоји и доликује чувати сва света места подигнута за слављење Бога и његових угодника, и старати се о њиховом одржавању“.¹⁶

Будући да је манастир располагао скромном имовином, српски цар је запазио да се манастир налази у таквом стању да му је потребна посебна владарска подршка и старање.¹⁷ У ту сврху, српски владар је манастиру приложио укупно четири села у области његове државе са виноградима, млиновима и целокупном земљом која је улазила у опсег тих села, као и црквом свете Киријакије. Уз то, цар је ова нова властелинства ослободио свих пореза и намета. На крају се налази својеручни потпис црвеним - царским мастилом: „Стефан, у Христу Богу верни цар и самодржац Срба и Романије“.¹⁸ У наредним деценијама XIV века, након смрти Стефана Душана, ктиторска делатност српских владара према руском манастиру на Атосу је настављена. Треба споменути да је српски јеромонах са Свете Горе Пахомије Логотет, на позив великог кнеза Василија дошао у Русију 1425. године како би користећи обиман материјал написао житија и службе светитељима.¹⁹ До 1459. године руски манастир на Атосу је на територијама српске државе од Македоније до Подунавља располагао са укупно шездесет села са припадајућим им земљама, и са тридесет црквених и манастирских властелинстава.²⁰ Једини светогорски манастир који је располагао са више властелинстава у српској држави средњег века био је српски Хиландар. Руске светогорске монахе, манастире и скитове, Срби организовано помажу после 1917. године, тако да се једна прича започета у средњем веку практично наставила. Обновљена Пећка патријаршија 1557. године била је институција која је имала значај у погледу чувања идентитета народа и старих историјских традиција. Не само Српска, него и друге балканске православне цркве, као и хришћани Леванта гледали су у Руском царству покровитеља који је у одређеном смислу био прави „Трећи Рим“. Материјална подршка православном свету која је пружана из Москве била је морално пресудна, макар и симболична, да се одупре и супротстави процесима исламизације или римокатоличења, тј. унијаћења. Помоћ у новцу, богослужбеним књига или одеждама у првој половини XVIII века довела је и до инкултурације, стварања хибридног богослужбеног језика „рускословенског“ кога су Срби прихватили. У српској богословској науци се такав руски утицај, можда пренаглашено и назива „русификација“. Руско-српски црквени односи добијају једну нову садржину онда када је српски народ био под влашћу исламских освајача када је Царска Русија достигала велику моћ на међународној сцени.

15 Исто, 59-68.

16 Соловјев и Мошин 1936, 1-4.

17 Исто, 15-23.

18 Исто, 130, 62-63.

19 Радовановић 2015, 116.

20 Грујић 1955, 68-76.

Српска православна црква, иако на првом месту јесте била духовна институција, имала је и званичне контакте са руским царским двором и државним телима. Ступајући у ратове на страни хришћанских сила Срби су настојали да обнове изгубљену државност. Српска црква је љубоморно чувала дух и успомену на средњовековну државност. Активно учешће српских добровољаца у Дугом (1593-1606), Кандијском (1645-1669) и Бечком рату (1683-1699), дало је разлог Порти да на Српску православну цркву гледа као на непоуздан и реметилачки фактор. Стављајући се на страну антитурских политичких блокова Срби су ризиковали свој положај у султановој држави. На мети турске одмазде нарочито се нашла Српска православна црква, њено свештенство, њене богомоље и њен верни народ. Српска црквена организација се нарочито променила после Велике Сеобе 1690. године, када је дошло до установљења Карловачке митрополије, и када је на притисак фанариотских кругова, дошло до укидања Пећке патријаршије од стране султана Мустафе III.

Односи са Руском државом и Црквом били су могућност да се незавидан и нимало лак положај српског народа делимично поправи. Српски патријарси, митрополити, епископи и манастирски настојатељи обраћају се за конкретну материјалну и духовну помоћ, или, отворено улазе у дипломатске припреме и предрадње ослободилачких покрета и планова. Са друге стране, Руси у Србима налазе додатну везу са византијским богословским предањем, а преко таквог словенског посредништва, ојачавају аргументе за сопствену „политичку теологију“, разрађујући идеју о Трећем Риму. У венама руског цара Ивана Грозног (1547-1584) тече и српска крв, племените војводске породице Јакшића. Обимна грађа о односима српских јерарха из Пећке Патријаршије са руском црквом и државом сведочи о продубљивању, у средњем веку започетих још, духовних веза два народа. Путовања архијереја, тражење и добијање помоћи оставило је трага у историјским изворима. Митрополит скопљански Симеон (1623-1641) скупљајући помоћ, остао је на крају у Русији, где је прешао на катедру митрополита казањских (1646-1649), одликујући се угледом, а у један мах је био кандидован и за јерусалимског патријарха.²¹ Србин рођењем, Петар Смелић, био је од 1736. године до 1742. године архиепископ бјелгородски и обојански и одржавао је кроз цео живот контакте са својом отаџбином.²² Сарадња је интензивирана током XVII века, када Русијом 1613. почиње да влада Михаил Фјодорович Романов, док је његов отац, Филарет, на месту патријарха. Тиме се заправо, само у обрнутим улогама, пресликала ранонемањинка ситуација – са Стефаном Немањом на челу државе и Св. Савом на челу цркве. Тада Русија поново успоставља односе са Пећком патријаршијом, и патријархом Пајсијем. Управо је у Русији и њеној подршци српски патријарх могао имати једино сигурно упориште за материјалну помоћ и помоћ против покатоличавања.²³ Слањем епископа Антонија 1622. године у Русију заправо започиње веома дуга пракса путовања, нарочито свештених лица, чији је задатак био не само сакупљање милостиње него и очигледно извештавање руског цара о тренутним околностима, а што је омогућавало добијање потребне помоћи, али свакако имало и дипломатски значај. Заправо, по томе што није сакупљао милостињу, а цар га је, неуобичајено, примио без грамате, претпоставља се да је то Антонијево путовање имало пре свега дипломатску улогу, чиме претходно успостављене духовне везе постају двоструко прагматичне.²⁴ Уведену праксу путовања у Русију нарочито су користили хиландарски монаси, али је било и изасланика

21 Вуковић 1996, 449-450.

22 Исто, 397.

23 Танић 2013, 86-89.

24 Исто, 86, 89-90.

Пећке патријаршије, манастира Милешеве, фрушкогорских манастира Велике Ремете и Хопова, банатског манастира Шемљуг, манастира Троноше и других српских светиња.²⁵ Молбе цару су се сводиле на прикупљање милостиње за ове манастире, што је још једном био показатељ упућености српске цркве на руску, као начина да се превазиђу не само материјалне недаће услед турских прогона, него и услед компликованих државно-политичких прилика. И монаси манастира Студенице, задужбине Св. Симеона, чији се култ већ учврстио у руској цркви, путовање у Русију током XVII века предузели су тек 1629. године.²⁶ Ово путовање било је проузроковано потребом сакупљања средстава за обнову Богородичине цркве која је страдала услед земљотреса (1627-1628), па су тим поводом наумили да се обрате руском цару. Међутим, иако су 1629. године студенички монаси (јеромонаси Тимотије, Макарије, Акакије и Ђакон Јосиф) на челу са архимандритом Атанасијем, стигли у Путиваљ, носећи вредне дарове – свето миро Св. Симеона, мошти Св. Спиридона чудотворца и Мољеније (икону са ликом Христа, Богородице и Јована Претече), занимљиво је да ипак нису пуштени код цара.²⁷ Следећи пут у Русију Студеничани предузимају 1654. године, а њихово посланство чине архимандрит Неофит и три сабрата: Акакије, Христифор и Мардарије. У погранични град Путиваљ стигли су фебруара 1655. године, носећи цару Алексеју Михајловичу миро Св. Симеона и студеничку грамату.²⁸ Тада су од цара као помоћ добили „двадесет рубаља у самуровим кожама и дванаест у новцу, затим иконе, црквене књиге и сваку црквену ствар“.²⁹ Очигледно мотивисани добијеним даровима, а вероватно прихватајући то као могућност да се сакупе још нека средства, Студеничани су у Москви дали да се за њихове потребе изради Синодик који ће дуго времена бити аутентични писани траг о приложницима, њиховим породицама, и мањим делом о даровима манастиру. Наиме, новонаправљени Синодик неће служити Студеничанима само на том путовању, него и на наредним путовањима у Русију, у коју су потом одлазили 1662, 1671, 1686, 1690/91, 1699, 1703, 1709. и 1758. године, што им је омогућила грамата за коју су захтев поднели 1662. године, а добили је наредне 1663. године. Њоме им је од стране руског цара дозвољено путовање сваке пете године. Та царска грамата се, уз Синодик, чува данас у студеничкој ризници. Позната исељавања Срба у Руску царевину у првој половини и средином XVIII века нису пролазила без активног учешћа и логистичке подршке епископата Српске православне цркве. Један од разочараних бораца против уније, епископ далматински Симеон Кончаревић био је предводник исељавања далматинских Срба и са тромеђе Босне, Лике и Далмације у Русију 1758. године.³⁰ Посебну тему у српској црквеној историји отварају односи црногорских митрополита са Руском државом и Црквом кроз читав XVIII век и прву половину XIX века. Дубоке везе са Русијом одржаваће црногорски црквени и државни главари, а већ 1711. године, у време владике Данила Петровића, почињу дипломатски односи између Црне Горе и Русије. Владика Данило Петровић је први владика са територије Црне Горе који је посетио Русију, где је боравио неколико месеци 1715. године и примљен је од стране цара Петра Великог. Мисија владике Данила у Петрограду имала је историјски значај за даљи развој Црне Горе и учвршћивање њеног положаја. Владика се вратио са позамашном материјалном помоћи манастирима и сиромашном народу. Каже се да је свом

25 Исто, 93-100.

26 Петковић 1986, 231-240.; Јовановић 1986, 241-245.

27 Танић 2013, 100.

28 Димитријевић 1922, 140.

29 Исто, 155-157.

30 Јачов 1986, 213-224.; Вуковић 1996, 156-157.

наследнику оставио заветну љубав и преданост Русији. Његов наследник владика Сава је такође наставио да одржава блиске односе са Русијом и руским двором. Отишао је у Петроград 1742. године где је добио помоћ од царице Јелисавете Петровне. Владика црногорски Василије Петровић је три пута одлазио у Русију (1755, 1756 и 1758. године), где је оставио и своје кости у познатом Благовештенском храму Александро-невске лавре у Петрограду. У време владике Саве у Црној Гори се појавио самозвани лажни цар Шћепан Мали, који се представљао да је руски цар Петар III. Из овог примера се види колико је српски народ у Црној Гори идеализовао Русију и према њој имао поверења јер је један авантуриста лако прихваћен као „руски цар“.

Петар I Петровић Његош (1784-1830) (Св. Петар Цетињски Чудотворац) је одржавао посебне везе са Русијом. Он је још као архимандрит ишао у посебну мисију у Петроград 1777. године да би издејствовао помоћ од руског двора која је била утврђена посебним граматама.³¹ Као митрополит црногорски иде у Русију први пут 1785. године. Свети Петар Цетињски ратује на страни Русије и против Турске и против Наполеонове војске. Овај велики српски владика никада није заборављао помоћ Русије на материјалном и на духовном плану и говорио је својим верницима и поданицима да је „проклет сваки онај који се одрекне мајке Русије“. Штавише, сматра се да је на самртном часу свом наследнику Петру II Петровићу Његошу рекао је да Црну Гору оставља Пресветој Тројици и Русији. Наследник Светог Петра Цетињског, Петар II Петровић Његош такође је наставио своје везе са Русијом и хиротонисан је за митрополита црногорског у Петрограду 3. августа 1833. године уз присуство самог руског цара Николаја I.³² Са овим црногорским верским поглаварем започиње низ епископа (по апостолском прејемству) Српске православне цркве који, због ванредних околности, расцепканости црквеног и националног организма, одлазе у Русију где добијају епископска посвећења. У Руској православној цркви су добијали светотајинску потврду и митрополитске чинове следећи митрополити: Иларион Рогановић (1860-1882), хиротонисан у Александро-невској лаври и Митрофан Бан (1885-1920), хиротонисан 18. априла 1885. у Петрограду.³³ Последња „русахиротонија“ која је била активна у Српској православној цркви у првој половини XX века, читава се у духовном лику епископа бококторског који је 31. маја 1909. године био посвећен у Петрограду, био је епископ бококторски од 1920. године до 1931. године.³⁴ Лојалан Хабзбурзима, митрополит карловачки Стефан Стратимировић (1790-1836) није спутавао осећаје психолошке, дубоке религиозне и прагматичке везаности за Русију и Русе.³⁵ У сачуваном плану за ослобођење српског народа чији је аутор, а који је поднет руском цару митрополит је записао: „Нема под небом народа, који би имао толику љубав и наклоност према Русима и руским владаоцима, као Срби што су... Нема ли начина и зар нема места, да се владалац Русије очински постара, да се овај добри словенски народ, који Русију и Русе увек воли, изведе у политичко биће, а с временом и у жељено политичко савезништво“. Руска помоћ је, мислио је митрополит Стратимировић, требало да преведе Србе из небића политичке неслободе у политичко бивствовање. Са постизањем делимичне националне слободе после 1815. године започињу приснији односи српских црквених великодостојника из Кнежевине Србије са Руском црквом. Прву групу питомаца који су отишли у Русију са намером да се образују послао је 1846.

31 Вуковић 1996, 399-400.

32 Исто, 194-195. и 401-401.

33 Исто, 321.

34 Исто, 321.

35 Исто, 279-280.

године митрополит београдски Петар Јовановић, а то су била шесторица младића Милоје Јовановић, Сава Сретеновић, Гаврило Милићевић, Димитрије Нешић, Василије Николајевић и Милисав Протић.³⁶ Милоје Јовановић је свршио 16. класу Кијевске духовне академије (1849-1854), замонашен је још у току студија 29. марта 1853. године у Кијевско-печерској лаври добивши име Михаило. У питању је потоњи епископ шабачки и првојерарх (од 1859. године) Православне цркве Кнежевине и Краљевине Србије.³⁷ Михаило Јовановић као митрополит београдски и архиепископ Србије шаље у Русију на школовање, поред богослова и будуће сликаре: Михаила Борисављевића, Живка Југовића, Благоја Кулића, Георгија Момчиловића и Милутина Бл. Марковића.³⁸ Све је то отварало једну велику лепезу руског утицаја на српски црквени живот XIX века. Средина и друга половина XIX века још увек је носила у себи инерцију блискости и заједништва Руске и Српске православне цркве.³⁹ У практичном смислу, на пољу канонских односа српско-руске везе нису биле безначајне. У времену туркократије Срби су се већ у XVIII веку и раније обраћали за помоћ руској цркви, осећајући притиске фанариота, јер су у великој словенској сили имали подршку. Разбијање јединства Пећке патријаршије, учињено њеном ликвидацијом кроз садејство Фанариота и Порте 1776. године, осећало се све до 1918-1920. године. Присуство руских монаха у Дечанима било је важно за опстанак православља у Старој Србији крајем XIX века.⁴⁰ Нови архивски извори попут Дечанског дневника говоре о сусрету руских калуђера са српском обредношћу, арнаутским зулумом, несигурношћу и невољама карактеристичним за поменути крај још увек под турском влашћу.⁴¹ Срби и Руси су и на пољу дијаспоре на другим континентима имали веза, нарочито почетком XX века. Управитељ српске мисије у Америци, архимандрит Мардарије Ускоковић упутио је опширан извештај о стању православне вере у српској дијаспори на северноамеричком континенту. Средишњи архијерејски сабор је 2. августа 1919. године био обавештен „да је његова намјера и жеља да Српску Цркву у Америци отргне од туторства Руске и подвргне је под власт Српске Црквене управе у Београду, за чем је, како он каже, добио и пристанак Руског Светог Синода“.⁴² Управа Православне цркве у Краљевини Србији, званично је обавештена захваљујући Министарству иностраних дела о обнављању патријаршије у Руској православној цркви јер „Краљевско посланство из Петрограда јавља, да је црквени Сабор у Москви, после дугог расправљања, решио да се установи Патријаршија у руској цркви. – Пре пет дана изабран је у храму Христовог Спаса за сверуског патријарха Московски митрополит Тихон“.⁴³ У српској црквеној штампи објављен је, нешто касније, и позив митрополита финландијског Сергија, упућен од стране Руске православне цркве, 24. јула 1917. године митрополиту београдском Димитрију, епископу Мирону пакрачком, администратору Митрополије карловачке, митрополиту црногорском Митрофану и епископу далматинско-истријском Димитрију Бранковићу да узму учешћа „на сверуском помесном сабору“ заказаном за 15. август 1917. године. Године после Првог светског рата потврдиле су, делимично и кориговале црквено-правне односе унутар Православне васељене. Сергије Тројицки је забележио тадашњу

36 Стратиморовић 1926, 52.

37 Дурковић-Јакшић 1946, 32.

38 Слијепчевић 1980, 16-21.

39 Савић 2008, 266.

40 Пилиповић 2017, 34.

41 Исто, 34.

42 Видети: Архив СПЦ, Varia 1919.

43 Видети: Архив СПЦ 1917.

ситуацију по питању самосталности православних цркава: „У садашње време постоји 16 независних једних од других православних цркава, од којих се 10 као такве појављују и фактички и канонички, и *de iure* и *de facto*, а њих 6 (Бугарска, Пољска, Финска, Естонска, Грузијска и Албанска) само фактички“.⁴⁴ Када је у питању Руска православна црква, Карловачка митрополија је поседовала импресивне бројке о броју верника, свештеника и монаха највеће аутокефалне православне цркве. Све је то сада било на великом искушењу доласком нове большевичке, атеистичке и тоталитаристичке власти, после крвавог преврата и грађанског рата са вишемилионским жртвама.

Српска и Руска православна црква после Бољшевичког преврата

Сусрет Српске православне цркве са руском емиграцијом после 1920. године отворио је низ тема унутрашњег живота аутокефалне организације српског православног народа. Такође, појава раскола Руске православне заграничне цркве са Московском патријаршијом, као и међусобно удаљавање два руска емигрантска црквена центра Сремских Карловаца и Париза, постављао је Српску православну цркву пред изазов формирања црквено-дипломатског и канонско-правног става. Паралелно са државним институцијама Краљевине СХС односно Југославије Српска православна црква је активно помагала и прихватала руски избеглички свет. У њеном мисијском раду са верницима у периоду између 1920. године и 1940. године значајну улогу играју руски свештеници, руско монаштво, затим професори богословља и других научних дисциплина, као и руска емигрантска верска и филантропска друштва, итд.

Сложени односи тзв. Карловачке управе Руске православне заграничне цркве, групе архијереја окупљене око избеглог митрополита кијевског Антонија Храповицког, са Московском патријаршијом и вођом православних руских парохија у Западној Европи митрополитом Евлогијем Георгијевским, оптерећивали су у извесној мери и српске црквене власти, које нису остајале равнодушне према сукобима и расколничкој реторици и пракси руских црквених фракција и страна. Руске колоније са формираним облицима парохијског живота, распоређене у вишеконфесионалној Краљевини СХС/Југославији, додатно су подстакле Српску православну цркву да размишља о ширењу своје парохијске мреже у крајевима где су православни традиционално били у мањини (пример Словеније и запада Хрватске). Избегло руско монаштво није само повећало број припадника аскетског опредељења у Српској православној цркви него је допринело и обнови историјски заборављеног женског монаштва, развијајући посебне облике „женске побожности“, преко раста женских добротворних хришћанских друштава. Присуство православних руских избеглица, не само званичних руских емигрантских епископалних црквених структура, него и лаика, затим свештеника и монаха појединачно доносиле су у српску православну културу посебни идејни свет, који је утицао на већу разноликост у схватању и оживотворењу православља на српском животном простору после Првог светског рата.

Српска православна црква, православље и питање екуменизма

Питање екуменизма и такозваног јединства хришћанских цркава поставља се већ стотинама година од формалног раскола на православље и католицизам 1054. године. Питање односа према изворном хришћанству и хришћанским вредностима је суштина овог одвајања. Како истиче наш велики духовник и хришћански мислилац ава

44 Троицкiй 1932, 11.

Јустин Поповић, црква не може да се дели, већ од ње могу да отпадне јеретици и они који се не држе вере.⁴⁵ Папизам који се базирао у Риму имао је и један посебан политички циљ – стварање католичке надржаве која би контролисала свет. Католичка црква је покренула неколико војних похода у Палестину ради, како су они наводили, ослобађања Христовог гроба и Јерусалима од неверника. Један такав поход завршио се 1204. године заузимањем Цариграда и рушењем Византије (Источног Римског царства). Циљ је заправо био замена православља католицизмом, а не нека мисија против неверника на Блиском истоку. Још значајнији догађај у односима православља и католицизма је Фирентинска унија проглашена 1439. године између православне и католичке цркве којом папа преузима примат у хришћанском свету. Ипак, овај акт нису сви потписали ни прихватили. Митрополит Марко ефески је одбио да потпише, једини од грчких великодостојника православља. Како наводи један од великих грчких православних мислилаца Августин Кандиотис, Марко Ефески је у тим тренуцима био Атлас православља.⁴⁶ Митрополит кијевски је потписао и због тога је био погубљен од стране Руског великог кнеза. Српски патријарх Никон није ни дошао нити потписао. Иако у тешкој ситуацији Српска православна црква и верни народ остали су доследни изворној вери Христовој. И због тога ће масовно stradати вековима, све до данас. Показало се врло брзо да папа никакву подршку неће дати православнима. Неверници заузимају Цариград 1453. године. У наредним вековима Ватикан ће бити носилац многих злочина (Вартоломејска ноћ, тридесетогодишњи рат, стварање инквизиције...). Занимљиво је да се питање екуменизма није посебно наметало када су многобројне православне цркве биле под чизмом комунистичког тоталитаризма. У другој половини XX века долази до сарадње између цркава изазване пре свега међународном „политичком климом” и великим државним утицајем на рад СПЦ у овом периоду.

Екуменска клима после Другог светског рата захватила је и Српску цркву. На то је свакако утицало и то што је Југославија била прва источноевропска, комунистичка земља која је почела да се отвара према свету. Српска црква неговала је односе са црквама на западу у време када то друге помесне православне цркве нису могле.

Крајем XX века односи Српске православне цркве са Римокатоличком црквом увелико су се пројектовали кроз међунационалне односе и дешавања на југословенском простору, с обзиром на то да је Римокатоличка црква, односно Ватикан, подржавала сецесионистичке снаге које су разбијале Југославију, а за време грађанског рата, деведесетих година, отворено се залагала за бомбардовање Србије.

Са Англиканском црквом неговани су од раније успостављени пријатељски односи. Почасни поглавар Англиканске цркве, надбискуп кентербериски Михаил Рамзеј у мају 1966. године био је гост патријарха српског Германа. Била је то прва званична посета кентербериског надбискупа Српској патријаршији.

Став СПЦ према иновернима, сажето, исказан је кроз речи патријарха Германа упућене тадашњем епископу западноевропском и аустралијском Лаврентију. Када је 1969. године полазио на поменуту дужност, владика Лаврентије тражио је савет патријарха Германа о томе како да се понаша међу неправославнима. Одговор патријарха Германа је био: „Можеш са њима све, само не за једном трпезом и из једне чаше“. Значило је то да се са неправославнима не може саслуживати и причешћивати; а да је све остало – дијалог, учешће у хуманитарним акцијама и слично – дозвољено. На таквом ставу заснована је и одлука Светог архијерејског синода СПЦ од 14. децембра 1979. године, којом су, „поводом неких конкретних случајева“, епархијски архијереји

45 Поповић, 1978, 209.

46 Кандиотис 2012, 54.

умољени да њиховом подручном свештенству препоруче да „обучено у свештеничке одежде, не учествује ни у каквим заједничким екуменским молитвама“.

Српска православна и Светски савез цркава

Светски савет цркава (ССЦ), са седиштем у Женеви, основан је 1948. године у Амстердаму, где је одржана Прва оснивачка скупштина. У њему су сједињене две међународне организације које су до тада постојале самостално: организација за практично хришћанство „Живот и рад“ (*LifeandWork*) и организација за догматско-верско зближавање „Вера и уређење“ (*Faitandorder*). У оснивању ССЦ учествовале су само три православне цркве – Цариградска патријаршија, Кипарска архиепископија и Грчка архиепископија. Остале помесне православне цркве нису присуствовале Скупштини у Амстердаму, поштујући препоруку Московске конференције, месец дана раније одржане, на којој је заузет став против учествовања православних на том скупу (Српску црквену делегацију на Московској конференцији предводио је патријарх Гаврило). У међувремену дошло је до промене става, па су 1961. године у ССЦ ушле Московска патријаршија, Бугарска патријаршија, Румунска патријаршија, Чехословачка и Пољска митрополија. Српска православна црква последња је од православних цркава ушла у ову организацију, било је то 1965. године. Једино Руска загранична црква није хтела да чује за било који екуменски покрет. Иако је последња од православних цркава приступила ССЦ, Српска патријаршија је још од самог настанка ове организације са њом одржавала умерене везе.

Само три године по ступању Српске цркве у чланство ССЦ, на Четвртој скупштини ове организације, одржаној у јулу 1968. године у Упсали (Шведска) за првог председника Савета изабран је српски патријарх Герман. Био је то први случај да на чело ССЦ дође поглавар једне помесне православне цркве. Шест председника сваке године о Духовима писало је посланице које су штампане у свим западним црквеним листовима и читане преко радија и верницима у црквама. Ових шест председника, по службеној дужности, били су чланови Централног и Извршног комитета, органа који су прописивали политику ССЦ за време трајања мандата од седам година. Патријарх Герман на овој дужности остао је до 1975. године.

Свети архијерејски сабор СПЦ на свом редовном годишњем заседању 1997. године констатује „постојање кризе у дијалогу православних цркава са инославним црквама, до које је дошло због прозелитизма на штету Православља и из других разлога, као и кризе екуменског покрета уопште“. Притом се напомиње да је СПЦ, као што су и све помесне цркве, због верности Јеванђељу увек отворена за дијалог са инославним хришћанима и чини све што је у њеној моћи у општим напорима за зближавање међу свима који верују у Христа и за васпостављање јединства међу хришћанима. Потом се саопштава да, стога, Свети архијерејски сабор, „мотивисан суштинским еклисиолошким разлозима и пастирском одговорношћу, одлучује да свој став према екуменском покрету и даљем учешћу у ССЦ и у другим екуменским организацијама достави Васељенској патријаршији и осталим сестринским православним црквама и затражи да се сазове свеправославно саветовање по том питању, у духу православних начела саборности и јединства“.⁴⁷

Са следећег свог редовног годишњег заседања, у мају 1998. године, Свети архијерејски сабор СПЦ саопштава да је одговорно размотрио „комплекс питања везаних за однос православља према екуменском покрету и за начин учешћа

47 Гласник СПЦ 1997, 91.

православних цркава у дијалогу међу хришћанима, а у том оквиру и питање статуса православних цркава у Светском савету цркава и другим међународним екуменским организацијама“. Сабор је прихватио закључке свеправославног саветовања одржаног у Солуну, где се инсистирало да сви православни по том питању делују заједнички и саборно. У Солуну је, иначе, договорено да отпочну званични разговори са ССЦ о неприхватљивости дотадашње концепције, структуре и методологије те организације и о потреби изградње новог модела, који би у пуној мери био форум сусрета и дијалога, притом не доводећи у питање еклисиолошку самосвест и канонска начела православља.

Не заобилазни духовни оријентир у односу СПЦ према тадашњим екуменским покрета и организацијама биле су речи (ставови) великог српског теолога архимандрита Јустина (Поповића), који је доводићи у везу „екуменизам“ и „хуманизам“, представио концепт – хуманистичког екуменизма. Истицане екуменистичке ставове и захтеве посматрао је кроз дихотомију „божанског“ и „људског“. Екуменизам је дефинисао као „заједничко име за псевдохришћанства, за псевдоцркве Западне Европе“, у чему су срцем својим сви европски хуманизми, са папизмом на челу. За сва та за псевдохришћанства, за све те псевдоцркве каже да нису ништа друго већ „јерес до јереси“, којима је заједничко име – „свејерес“. То објашњава кроз поменуту дихотомију. Подсећа да су кроз историју разне јереси негирале или унакажавале поједине особине Богочовека, Господа Христа, а да ове (тадашње) „европске јереси одстрањују васцелог Богочовека и на Његово место стављају европског човека“, напомињући да „ту нема битне разлике између папизма, протестантизма, екуменизма, и осталих секти, чије је име легеон“.⁴⁸

Одјек речи Светог оца Јустина чуо се и кроз речи његових ученика. Тако, када је његов ученик епископ рашко-призренски Артемије (Радосављевић), извршавајући одлуку Светог архијерејског синода СПЦ (бр. 3128 / зап. 1601) од 17. новембра 1994. године о разматрању учешћа Српске православне цркве у Светском савету цркава, сачинио за Свети архијерејски сабор кратки преглед историје настанка ове организације и учешћа СПЦ, а онда дао своје предлоге шта учинити, он је у овом свом елаборату истакао да „за све време падања и пропадања у сваком погледу цркве Светог Саве, једино се чуо глас архимандрита оца Јустина Ћелијског, који је био и остао будна и непроменљива савест СПЦ“. А затим је, позивајући се управо на ставове оца Јустина, предложио да се одмах донесе одлука „о иступању Српске православне цркве из Светског савета цркава и свих других, њему сличних, организација, и да је сходно томе потребно „прекинути праксу сваког екуменистичког деловања и практичног учествовања у екуменистичким безбожним манифестацијама“.⁴⁹

Ово питање се поставља после наглог јачања православља крајем XX века. Ако гледамо историјске чињенице озбиљно можемо посумњати у искреност оних који истичу екуменизам као трајно опредељење. У вези са тим Рашкопризренска епархија СПЦ издала је, на пример, још 1995. године, књигу јеромонаха Саве Јањића под насловом „Екуменизам и време апостасије“.⁵⁰ Полемишући против екуменизма, аутор тврди да „основни циљ и задатак екуменског покрета јесте реинтерпретација хришћанства или другим речима, потпуно уништење православља“.⁵¹ А највећа опасност за Православну цркву, према Јањићу, долази од свејереси екуменизма. Тој свејереси аутор супротставља став да се „јединство свих људи може остварити једино у

48 Поповић 1995, 123.

49 Епископ рашко-призренски Артемије 1995, 207-213.

50 Јањић 1995, 15.

51 Исто, 15

Православној Цркви“. Ови ставови имају своје упориште у делу једног од два највећа модерна српска православна теолога чији се легитимитет никада не може доводити у питање. Реч је о већ поменутом ави Јустину Поповићу (Св. Јустин Ћелијски) који једну од водећих екуменских организација – Светски савет цркава – сматрао јеретичком и према њој је имао врло негативан став.⁵² Други наш велики мислилац у прошлом веку који је сагледао прави циљ екуменизма (гушење православља) је Николај Велимировић, који тумачећи Символ вере недвосмислено каже да је наша православна црква апостолска јер су дух, учење и рад Христових апостола потпуно очувани у нашој цркви.⁵³ Екуменизам, према Јањићу, реинтерпретира хришћанство у духу „Новог доба“ (*New Are*), „и тиме отвара двери Цркве за све остале јереси и новотарије“.⁵⁴ Због тога је, поред Европе и Запада, и источни Цариград „пао у јерес екуменизма“.⁵⁵ Сада после нешто више од две деценије можемо да реално сагледамо и потврдимо ове наводе. Као свеж пример је давање аутокефалности тзв. Украјинској православној цркви од стране васељенског патријарха. Не смемо заборавити да је Кијевска Русија у време великог кнеза Владимира примила хришћанство и да је Кијев први руски центар православља. Никада није постојао неки аутохтони украјински православни центар. Очигледни су покушаји да се видно ојачало православље поцепа и примора на неку нову унију. Ово се посебно спроводи кроз разбијање руске и српске православне цркве.

Став СПЦ према Европи и Западу

Српска православна црква у периоду титоистичког апсолутизма доживела је многе тешке тренутке, што је имало дубок утицај на српско национално биће. Управо насртаји на СПЦ су били истовремено и насртаји на јединство српске нације и осећање припадности српској нацији. Дошло је до принудне секуларизације српског друштва са наглашеном тежњом да се Српска православна црква потпуно потисне из друштвеног живота. После смрти Јосипа Броза, и нарочито крајем XX века, СПЦ у почетку врло опрезно, а касније све отвореније критикује присилну секуларизацију која је српски народ довела до духовне, политичке и економске пропасти. Носиоци борбе за опстанак православља код Срба поново се актуелизују као и њихова дела. Ставови Св. Николаја Велимировића и Св. Јустина Поповића према секуларном и дехристијанизованом Западу и Европи добро су познати и често цитирани у радовима савремених историчара који покушавају да разбију ревизионистички поглед на српску историју, настао у периоду после Другог светског рата, а под патронатом комунистичке власти. Из редова цркве посебан допринос у овој борби имају садашњи и бивши јерарси СПЦ попут Атанасија Јевтића, Артемија Радосављевића или Амфилохија Радовића. Епископ Игњатије Мидић у свом тексту „Савремени свет и Православна црква“ истиче да је „Хришћанство на Западу престало да постоји као Црква: постало је идеологија, скуп етичких закона“.⁵⁶ А у спису „Православље и Европа“ епископ Игњатије каже да „први разлог због којег би православни народи требало да теже јединственој Европи“ је то што би се кроз интеграције, „утицало на промену савременог европског погледа на свет. Сви смо свесни тога да Европа, то јест савремена западна цивилизација коју је утемељила Европа, а чији смо судионици сви ми, и православни и они други, пролази

52 Исто, 16.

53 Св. владика Николај 2011, 64.

54 Јањић 1995, 7.

55 Исто, 87.

56 Мидић 2003, 39-47.

кроз дубоку кризу“.⁵⁷ Епископ Мидић наводи више разлога због којих је Европа, према његовом мишљењу, у кризи, а кључ проблема је у духовној сфери, „појава нихилизма у западној филозофији“. Други проблем је, „уздицање слободе личности“. Ево како то образлаже овај савремени српски теолог: „Нихилизам постаје неизбежни прагилац слободе, која је, да би се ослободили његовог смртог заглаја (по речима Ј. Зизјуласа), често принуђена да се одриче себе. На друштвеном плану слобода другог која не може да се контролише постаје опасна по друштво, заједницу, зато што је слобода по својој садржини та која неминувано угрожава постојање другог. У тежњи Запада да контролише читав свет крије се страх од другог и његове слободе“.⁵⁸

Да би савремено друштво оздравило, неопходно је указати на изворно тумачење есхатона, то јест указати на аутентично хришћанско тумачење есхатологије, јер из ње извиру хришћанска онтологија. За то немамо поузданијег водича од Литургије Источне, Православне Цркве. У истом зборнику где је штампан овај Игњатијев текст (Хришћанство и европске интеграције), теолог Владан Перишић се пита „Да ли је Европи потребно хришћанство?“, па закључује да уколико се из Европе одстрани хришћанство и све оно што је настало под његовим утицајем (у науци и уметности) преостаје само варварство или самољубље.⁵⁹ Можда су речи мало преоштре, али та Европа није учинила скоро ништа како би помогла православу у оковима комунизма (чије је успињање на власт сама веома помогла).

Епископ Захумско-херцеговачки Григорије, сматра, да Запад и Европа од Срба траже да се одрекну свог идентитета: „Људи са запада очекују да будемо прагматични и да зарад одјеће, обуће и хране изгубимо идентитет, или кажемо да смо Бошњаци. А то њихово очекивање је једна потпуна илузија“.⁶⁰ Европски и светски моћници траже од Срба да се одрекну себе, као да за време Титове Југославије српски народ није довољно расточен на нове нације и био подвргнут погубном дејству комунистичке принудне атеизације.

Закључак

Српска и руска православна црква прошле су кроз искушења које огромна већина верских и религијских заједница није имала. Можда је главни узрок тога и сам положај и мисија ове две цркве. Оне су биле државотворне и народне, односно представљале су снажни духовни ослонац држави и чувара народног духа, културе и традиције. Можда је и овај њихов положај био узрок суровог обрачуна са њима од стране атеистичких тоталитарних снага које су током XX века дошле на власт у српским и руским земљама. Последице по српски и руски народ и њихове духовне ослонце биле су катастрофалне. Оне се осећају и данас и велико је питање да ли ће се српски и руски народ и српска и руска православна црква опоравити и вратити у стање пре ова два велика атеистичка преврата.

Борећи се за своја права и ширећи свој простор духовним средствима црква је истовремено ширила и културу, односно, остајала верна аутентичним културним циљевима друштвене заједнице у којој делује. Ти циљеви у коначном исходу су и у интересу државе. Јер, Црква и држава могу се сагледавати и као два (различита) крила једног (истог) народног бића. Резултати деловања и једне и друге обликују и употпуњују

57 Исто, 39.

58 Исто, 46.

59 Перишић 2003, 123-125.

60 Вучетић 2005, 12-14.

народ и друштво на које утичу и делују. Исход је увек исти, па и онда када Црква и држава понекад наступају с различитих позиција. Различита полазишта не значе увек и различита исходишта. Одвојеност Цркве и државе, не разуме се увек као њихова опречност и искључивост.

Србија се данас налази распета између своје природне припадности Европи и борбе за опстанак српског народа, не само ван територије Републике Србије (односно дела територије Србије коју контролише српска власт у Београду) већи и у њој самој. Данашње такозвано цивилно друштво и добар део невладиних организација спроводе политику веома блиску Брозовој када је у питању српски народ и његов главни духовни ослонац, СПЦ. Честа су јавна иступања представника СПЦ на трибинама и преко јавних гласила. У тим иступањима представници српске цркве тврде да нам се из Европе сервирају немогући предлози, као на пример да ли је српски народ за Косово или Брисел (Европу). Они овакве предлоге сматрају штетним по будућност српског народа, а досадашња историјска искуства им дају за право. Такође не треба заборавити и Фирентинску унију из 1839. године и оно што је она донела православљу.

Литература

Архив СПЦ, Varia (1919): Ст. Ускоковић Средишњем архијерејском сабору, 2. август 1919. године.

Архив СПЦ, Духовни суд Митрополије Краљевине Србије – Крф (1917): Министарство просвете и црквених послова Краљевине Србије Канцеларији Митрополије, Пов. бр. 107, Крф, 13. новембра 1917. год.

Вуковић, Сава (1996): *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*. Београд-Подгорица-Крагујевац.

Вучетић, В. (2005): *Пронађени идентитет ствара интегритет*. Београд: Православље бр. 907/908. Новине српске патријаршије.

Гласник СПЦ (1948): Београд: бр. 7-8, 1. августа (19. јула). Гласник СПЦ (1997): Београд: бр. 6, јун.

Глигоријевић, Бранислав (1997): *Уједињење Српске православне цркве и успостављање српске патријаршије у Југославији*. Београд: ИСИ: Историја 20. века.

Грујић, Радослав (1955): *Руска властелинства по Србији у XIV. и XV. веку*. Београд: Историјски часопис 5.

Данило II (1866): *Животи краљева и архиепископа српских*. (издавач Ђуро Даничић). Загреб.

Димитријевић, Стеван (1922): *Грађа за српску историју из руских архива и библиотека*. Сарајево.

Доментијан (1865): *Живот Светог Саве*. (издавач Ђуро Даничић). Биоград.

Дурковић-Јакшић, Љубомир (1946): *Први српски питомци богослови у Русији (пре сто година)*. Београд: Гласник СПЦ, бр. 3.

Ђорђевић, Животије (2004): *Истином за Србију*. Јагодина: Гамбит.

Епископ рашко-призренски Артемије (1995): *Српска православна црква и Светски савет цркава*. Призрен: Часопис за духовни препород Свети кнез Лазар, бр. 2. и 3. (10. и 11.).

Јањић, Сава (1995): *Екуменизам, и време апостасије*. Београд: Нови дани. Јачов, Марко (1986): *Сеоба Срба из Далмације у Русију 1758. године*. Београд.

Јелачић, Алексије (1940): *Русија и Балкан – преглед политичких и културних веза Русије и Балканских земаља*. Београд.

Јеротијевић, Зоран (2015): *Проблем конкордата између Ватикана и Краљевине Југославије 1937. године*. Ниш: Црквене студије број 12.

Јовановић, Томислав (1986): *Књига са којом су студенички монаси потовали у Русију 1758-59. године*. Београд: БИГЗ, зборник: Осам векова Студенице. Београд.

Кандиотис, Августин (2012): *Одбрана православне вере*. Ниш: Ревнитељ. Леонтјев, Константин (1876): *Византизъм и славянство*. Москва.

Мидић, Игњатије (2003): *Православље и Европа*. (уредник Радован Биговић). Београд: зборник: Хришћанство и европске интеграције. Хришћански културни центар.

Ненадовића, Матеја (1928): *Мемоари*. (приредио Владимир Ћоровић). Београд. Перишић, Владан (2003): *Да ли је Европи потребно хришћанство?*. (уредник Радован Биговић). Београд: зборник: Хришћанство и европске интеграције. Хришћански културни центар.

Петковић, Сретен (1986): *Манастир Студеница и Русија у XVII и XVIII веку*. Београд: БИГЗ, зборник: Осам векова Студенице.

Пилиповић, Радован (2017): *Српска православна црква, Руска православна загранична црква, Московска патријаршија (1920-1940) – узајамне везе, утицаји и односи, (докторска дисертација)*. Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду.

Поповић, Јустин (1978): *Догматика Православне Цркве, том III*. Ваљево: Манастир „Ћелије“.

Поповић, Јустин (1995): *Православна црква и екуменизам, друго издање*. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар.

Радовановић, Бранко (2015): *Аспекти међусобних хришћанских и културолошких утицаја Срба и Руса у периоду од 10. до 16. века*. Ниш: Црквене студије број 12.

Ракић, Радомир (1971): *Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970*. Београд: зборник: Српска православна црква 1920-1970. Свети архијерејски синод Српске православне цркве.

Савић, Мирјана (2008): *Школовање српских ђака у Русији и митрополит Михаило. у: Живот и дело митрополита Михаила (1826-1898)*. Београд.

Св. владика Николај (2011): *Вера Светих, катихизис Источне православне цркве*. Манастир Свете Петке.

Слијепчевић, Ђоко (1980): *Михаило, архиепископ београдски и митрополит Србије*. Минхен: Искра.

Соловјев, Александар и Мошин, Владимир (1936): *Грчке повеље српских владара*. Београд.

Стратиморовић, Стеван (1926): *План за ослобођење српског народа*. Београд: Богословље – орган Православног богословског факултета у Београду, год. I, св. 1.

Танић, Дејан (2013): *Руско царство и Српска православна црква (1557-1766)*. Ниш: Друштво српско-руског пријатељства „Наисус“.

Троицкiй, Сергей (1932): *Размежеваније или расколъ*. Paris.

Dušan Jerotijević

**SERBIAN ORTHODOX CHURCH IN INTERNATIONAL RELATIONS WITH
SPECIAL REFERENCE TO RELATIONS WITH
THE RUSSIAN ORTHODOX CHURCH**

For centuries, the Serbian Orthodox Church has been one of the most significant representatives of original Christianity – Orthodoxy. Saint Sava, as the first archbishop of the autocephalous Serbian Church, was one of the most important spiritual and world diplomats of the Middle Ages. Relations with the Russian Orthodox Church were formed precisely at the time of the beginning of the struggle of Rastko Nemanjić – Saint Sava for an independent Serbian church. Saint Sava also received a monastic service on Mount Athos in the Russian monastery of St. Panteleimon (Rusik). In the periods of great ascent and difficult times, close ties with the two sister churches did not cease. The period of enslavement under the Turks, as well as the creation of the mighty Russian Empire, further deepened the close relationship between the two churches. In the XX century, both churches survived the monster of communism, which caused enormous destruction in both nations. Today, in international relations, both churches play a significant role in protecting native Christianity and defending their peoples against enemies.